

Да ли се више исплати ред или неред? Да ли је рентабилнији грађанин или поданик? Да ли нам је за напредак потребан систем или хаос, поштовање правила или хајдучија? О томе како смо доспели овде и куда даље за новогодишњи број Данаса говорио је Миодраг Зец, професор економије у пензији.

Шта је по Вама обележило 2023. годину?

Ово је крај једне тужне године за читаву нашу државу. Не може се спорити да су најважнији догађаји велика несрећа која се десила у Рибникару и селима у околини Београда. И то се може тумачити на разне начине. Једно тумачење је да је то појединачни инцидент и просто затамњење свести. Али ја мислим да има дубљих узрока.

Да је то последица оног што се дешава у друштву. Последица слома система вредности, породице, слома образовања и морала. Те се ствари дешавају у свету и увек могу различито тумачити. Међутим, ја мислим да је ово друштво без неке унутрашње равнотеже. Доказ је то што су ти догађаји покренули читаву лавину питања која висе у ваздуху. Већина људи верује да многе шире ствари нису у реду. И то је изазвало масовне протесте на улицама, па изнедрило одређена политичка прегруписавања, па је дошло до избора, па су опет људи на улици.

Чим су људи на улици, значи да систем не функционише. Други догађај, Охридски споразум је прошао у сенци растућих конфликта у друштву, а ми присуствујемо врло неповољном завршетку агоније око Косова. Бескрајни вишегодишњи преговори, одбијања предлога који су добијани...а практично смо увек наредне добијали лошије. На крају у преговорима са светом око Косова нисмо имали више среће премда се причало да је Косово црвена линија. Потпуно се разграђује српска држава на Косову, само фали потпис, а изгледа да може и без њега. И ту се поново враћамо на то да смо ми народ који никада не схвата шта може, а шта не може. И све оно што је предлагано, ма колико то ништа није посебно добро, ми увек одбацујемо све док на крају не прихватимо најгоре. Уколико погледамо овај Охридски споразум, ми смо све дали, а да нисмо решили ни елементарне услове живота људи на Косову.

Зашто је тако?

Проблем је недостатак система, недостатак концепта. Нисмо направили функционалну државу. Државу која има снаге да реши унутрашње конфликте. Када у држави нема система, не могу ни да се реше неравнотеже. Систем је метаболизам друштва, а он је код нас дуго година неисправан. Не може да препозна надолазећи проблем. Он га идентификује када је постао очигледан.. И онда често погрешном терапијом, уместо да га решава, он га распламсава. И онда се на крају завршава инвазивном методом штетном по домаћина.

Да се вратимо на економију. Гледајући дугорочни привредни раст, последњих 10, 15, па и 20 година, Србија је, иако међу најмање развијеним земљама Европе, на нивоу од око три одсто годишње. Мање или једнако као земље Централне и Источне Европе иако имамо двоструко мањи БДП по становнику.

Да ли је то што смо већ деценијама на европском зачељу неки економски проблем

који треба решити или је он дубље природе?

Академик Павле Петровић из Фискалног савета је написао једну одличну студију која говори о дивергенцији са Европом уместо конвергенцији(приближавању). Да ми, не само да нисмо економски тигар, него да смо ми сад даље од решења него што смо били пре 10-15 година. Значи, уместо да ми конвергирамо земљама Централне и Источне Европе, уместо ми да сустижемо Европску унију, ми се од ње удаљавамо. Е, сада ви немате у јавном простору прилике да се то питање расправи на један миран начин, да видимо стварно који су узроци. Ствара се амбијент да је у “ћутању сигурност”. Овде се, у ствари, све претвара у једну рововску политичку борбу. Ови на власти тврде да смо економски тигар, ови други тврде да је то пропаст. Екстреми ничему не воде.

Нас су престигле земље које су била далеко испод нас, као што су Румунија, Бугарска... Ми се грчевито боримо на дну лиге са Албанијом, Босном и Македонијом.

Стога бих ја вашим читаоцима сугерисао да погледају мој разговор са Павлом Петровићем на мом ЈоуТубе каналу, са подацима. Нас су престигле земље које су била далеко испод нас, као што су Румунија, Бугарска... Ми се грчевито боримо на дну лиге са Албанијом, Босном и Македонијом. И може се закључити да је срце нашег економског неуспеха у систему. Систему државе и политичком систему. Економском систему који проистиче из политичког система. У енормној корупцији и некомпетенцији која постаје наш мејнстрим. Јер уместо компетенције у управљању економијом и државом, ми фаворизујемо подаништво и лојалност. Друштво где је лојалност, то који су наши, а који су туђи, најважнија одредница, то друштво нема шансе да напредује.

Овде се сматра да један човек може и треба да реши све. Овде се не влада системски, овде се влада персонално. И то је проблем. Ма колико тај био способан он не може то да реши. Наиме, ви имате друштво у коме се не разуме да је смисао економије у подели рада, у кооперацији. И не разуме се да је смисао политике у подели власти. А код нас је јединство власти идеално стање. То се сматра квалитетом посебне врсте, велики део становништва тако мисли. Све развијене земље имају у економији поделу рада и ефикасност, а у политици поделу власти и поделу одговорности и имају механизам контроле.

Значи наши економски проблеми имају дубље корене?

То је културолошко, историјско, антрополошко питање. Зашто неки народи успевају, а зашто други трпе? Зашто су неки освајачи, а други су освојени? Овде се не схвата једно важно питање. Шта треба да ради држава и шта је систем? Да ли она треба да одређује правила, па да људи гоњени сопственим интересима унутар тих правила играју на личну, па и општу добробит? Или је пак то међусобно отимање, прерасподела без стварања новог? Да ли је вредност креација и стварање и конституисање правила игре, где је стварање могуће и заштићено? Или су критеријуми такви да доводе до тога да свака власт има своје богаташе и своје робијаше?

Ту се заправо ради о вредностима једног друштва. Где смо ми то скренули погрешно?

Тешко је одредити ту тачку. То је и цивилизацијско питање. Ви просто имате сукобе цивилизација. Имате Хантигтона који каже да имате цивилизацију запада, православну цивилизацију, кинеску цивилизацију, арапску цивилизацију итд. Ми смо ни тамо ни 'вамо. Србија је у страшно великом проблему, јер не може да се определи ком свету припада. Ми смо од '48 године Тита дизали у небеса, јер смо се стицајем прилика нашли с западне стране Берлинског зида. Сад смо разапети између истока и запада, а око нас је један свет који нама није наклоњен. Бар нам се тако саопштава. Ми смо окружени НАТО пактом. И ми се сад нећемо наћи с једне стране зида, ми ћемо се наћи у тору. Зид ће бити са свих страна. Имаш концепт живота где припадаш западу, користиш западну технологију, западни новац, радиш на западу... А са њим си у читавом низу неразумевања и неспоразума. Срце нам је на истоку, новчаник на западу.

Када немате компас као друштво, залутате и најчешће дођете на почетак. Ми смо сад дошли на почетак, тамо негде у 1912. годину.

Ми смо прошли свакакве варијанте друштвеног уређења. Од краљевине преко социјализма, изолације санкцијама, затим транзиције, па сад опет имамо неки хибридни режим.

Када немате компас као друштво, залутате и најчешће дођете на почетак. Ми смо сад дошли на почетак, тамо негде у 1912. годину. Ми имамо сва питања отворена. И

унутрашње уређење и геостратешки однос, и концепт државе и концепт друштва. Нажалост, после 100 година, ми нисмо развили државу као конститутивни елемент, где су процедуре јасне. Ми имамо читав низ институција које су преписане за Запада, а оне ништа не раде.

Можда је то последица чињенице да се код нас лако запате дуготрајне владавине, да нисмо успели да успоставимо принцип смењивости власти?

Ми тражимо патер фамилиас, а не институције. Ми имамо парламентарни систем, а он мало, мало па скрене у председнички систем. Још нисмо расправили да ли хоћемо парламентарни или председнички систем, него зависи од тога колико је личност политички јака. Уопште нема везе шта пише у Уставу. Милошевић је био бог на земљи, сад је Вучић бог на земљи. Неки између нису били.

Кључно питање пред Србијом је да ли ми можемо, ако хоћемо, парламентарни систем, да смањимо тај број посланика, да смањимо владу, да направимо малу функционалну државу у којој је јасна подела власти. Или ако то не може, да идемо у председнички систем. Да имамо једног човека и његов кабинет, као у САД, Русији...

Шта ће нам 50 министара и 250 посланика? О чему они одлучују? Ако ћемо тај модел, онда председник изабран од народа влада декретима и указима. Али пре свега ми морамо да се договоримо да ли је вредност бити поданик или је вредност бити грађанин. Да ли је лојалност кључна друштвена вредност или је компетенција? Има друштва која високо фаворизују знање и компетенцију али и других где је лојалност кључна. Ми смо се борили против Отоманске империје, султаната. А онда кад имамо своју државу, хоћемо да имамо султана.

Ако смо између Истока и Запада, да ли би пријем у ЕУ могао да преломи?

То би значило да ти онда прихваташ правила игре. Просто ти онда мораш да слушаш, можда неко може да искаче као на пример Мађари или Пољаци, али на крају то је тај вредносни систем. У Југославији нисмо могли направити консензус. Улазимо у Европу која тешко може до консензуса. Јер Европа од Лисабонског споразума ни сама не зна како ће даље. Да ли ће према Сједињеним државама Европе или ће у један лабав

договор. И они имају проблеме и зато Европа стагнира и постаје периферија. Европа је као бивша Југославија која има савезне фондове. И свако од ових који су ушли само мисли да ће нешто добити, а да ништа не да. Као у Србији кад су избори, свако прича да ће нешто дати, а не каже од кога ће узети. Ако народу није јасно да се не може добити нешто, ако се нешто и не да, онда ви немате рационални систем. Ми имамо становништво где се свака социјална група бори да нешто добије, а да не зна ко то плаћа.

Али то изгледа функционише. Пред ове изборе се давало као ретко када.

Да, дају се паре из дуга. Све владе воле да праве дуг, да они дају, а да други враћају. А ми се екстремно задужујемо. А код нас је тај синдром заједничког казана у који нико неће ништа да стави, а сви хоће да узму, згодан за подмићивање бирача. Уместо да се направи држава као рам у коме пчеле имају правила игре и носе мед. Па пчелар узме део себи, а део остави њима да могу да преживе. А ми имамо старински начин пчеларства. Подавиш пчеле да би отео мед. Уместо да ставиш рам са правилима игре имаш транзицију у којој се брзо стиче, а брзо се, Бога ми, губи. Губи се не само имовина, већ и живот. Е, то је питање да ли друштво то хоће или неће.

А како вама изгледа шта друштво наше хоће или неће?

Па заводљиво је прерасподељивање. Неки народи су рекли да то није добро. Схватили су кад сви јурну на казан, да пола проспу. А ми живимо у вредносном систему где сматрамо да је хаос нама рентабилнији од реда. Да ли ми схватамо да је једноставније научити, а не преписати? Ја сам 40 година био професор и видео људе који два месеца смишљају како да препишу, а могу да науче за десет дана. Они сматрају да важи парола „снађи се“. И онда се руши систем друштвених вредности. И дошло је до тога да ништа није срамота, ни красти, ни преписивати, ни лагати.

Дошло је до тога да ништа није срамота, ни красти, ни преписивати, ни лагати.

Али имамо једну занимљиву ситуацију последњих година. У оваквом систему су стране инвестиције јако добро дошле и привредни развој последњих година у великој мери зависи од страних инвеститора.

Ниједна земља није се развила само на бази страних инвестиција. Код нас стране инвестиције долазе и треба да долазе, али дајемо високе субвенције, рад је јефтин, еколошки стандарди флуидни. Шта остаје од стране инвестиције? Профит иде напоље, остају плате које су мало веће од минималца и доприноси. Ми имамо дорадне послове, не долазе стране инвестиције из високе технологије. Јер ви кад имате једно друштво које профилише предузетнике, онда ви имате Фацебоок, рецимо, који вреди сто милијарди или Мицрософт који вреди хиљаде милијарди долара, а оба настала из гараже. А ти сад имаш стране инвестиције где долази огромна фабрика да један део овде производи зато што је рад јефтин и што је јефтина енергија. Ви имате привредни раст који је на томе заснован, али то је на дуги рок проблематична ствар. Нема ту иновација, нема ту знања. Па како сад објаснити да један Гоогле вреди више него пола европске индустрије? Него ти немаш отворено друштво да можеш дебатовати о смислу било које инвестиције. Овде се свако критичко мишљење третира као субверзивно, као непријатељско. Друштво које није спремно да чује различита мишљења просто има проблем да сазна шта је стварна истина. За то је важно образовање.

Ви сте дуго били професор факултета. Како се Вама чини однос према образовању?

Ја сам као професор и покушавао да ослободим и моје сараднике и студенте да мисле својом главом. **Образовање кад пропадне у једној земљи, а овој земљи је доста пропало, као и на целом Балкану, то је смртни ударац. Ти си прогласио да је свако знање субверзивно, ако није поданичко оно је неупотребљиво.** Са целог Балкана имамо егзодус образованог становништва. Имамо демографску имплозију. Ако се продаје диплома, онда се обесмишљава било какво знање.

Мора се направити национална елита, јер нација без елите не може бити компетентна.

Они који имају стварно образовање одоше, а нас ће оперисати они који ће гуглати да

нађу бубрег. Ја лично мислим да је статус образовања кључно питање и да су нације које то нису препознале осуђене на нестајање. Мислим да прво морамо да подигнемо статус образовања на много виши ниво. Не да било који јавни службеник има већу плату од учитеља. Морамо третирати упис у школу као неку врсту регрутације. Да изаберемо који је елитни део нације и да концентришемо ту децу у пет, шест колеџа. Да имамо универзитет где школујемо елиту која ће после доћи на чело јавних установа и важних корпорација. Да се врати достојанство државном чиновнику који сад служи само да гласа и да иде на митинге.

Мора се направити национална елита, јер нација без елите не може бити компетентна. То може да уради неко ко има политичку моћ. Ето Вучић би могао да каже, од сада све лажне дипломе напоље из државне службе. Егзодус лекара, инжењера, медицинских сестара, поприма епидемијске размере. За крај, чуо сам причу, не знам да ли је тачна, да је лекар тражио од медицинске сестре, која је прошла убрзани курс, да донесе плазму за пацијента. И она донела кекс.

(Данас)